

JAMIYAT VA OILA FALSAFASI

Ikromova Nilufar Ahrorjon qizi

Andijon davlat Universiteti

Matematika va mehanika yoʻnalishi talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada jamiyat va oila oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlar falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Oila – jamiyatning asosiy ijtimoiy hujayrasi sifatida, uning barqarorligi va taraqqiyotida muhim rol oʻynashi taʼkidlanadi. Shuningdek, zamonaviy davrda oilaning tutgan oʻrni, ijtimoiy qadriyatlar, anʼana va urf-odatlar bilan bogʻliq masalalar falsafiy jihatdan yoritiladi.

Kalit soʻzlar: Jamiyat, oila, falsafa, qadriyatlar, ijtimoiy tizim, anʼana, urf-odat.

Аннотация: В данной статье философски рассматриваются взаимосвязи между обществом и семьей. Семья выступает как основная социальная ячейка общества, играющая важную роль в его стабильности и развитии. Также освещаются философские аспекты места семьи в современном обществе, а также её связь с социальными ценностями, традициями и обычаями.

Ключевые слова: Общество, семья, философия, ценности, социальная система, традиции, обычаи.

Annotation: This article analyzes the relationship between society and family from a philosophical perspective. The family is regarded as the basic social unit of society and plays a crucial role in its stability and development. The article also discusses the philosophical aspects of the family's role in modern times, including its connection with social values, traditions, and customs.

Keywords: Society, family, philosophy, values, social system, tradition, customs.

Kirish: Insoniyat tarixiy taraqqiyoti davomida oila har doim jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri sifatida shakllanib kelgan. Oila nafaqat biologik, balki maʼnaviy, madaniy va axloqiy qadriyatlar shakllanishida asosiy oʻrin egallaydi. Har qanday jamiyatning barqarorligi, axloqiy muhitining sogʻlomligi, yosh avlodning tarbiyasi avvalo oiladagi muhitga bogʻliqdir. Shu sababli, oila va jamiyat oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlar, ularning falsafiy asoslarini chuqur oʻrganish, bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur mavzu doirasida oila va jamiyat tushunchalarining mohiyati, ularning tarixiy va madaniy rivojlanishdagi oʻrni, shuningdek, hozirgi zamon ijtimoiy muammolari kontekstida oila institutining ahamiyati falsafiy tahlil qilinadi. Bu tahlil orqali biz jamiyatning mustahkam poydevorini tashkil etuvchi oilaviy qadriyatlar, anʼanalar va ularning yangilanish jarayonlarini chuqurroq anglashga harakat qilamiz.

Insoniyat azal-azaldan jamoa bo'lib yashaydi. Yer sayyorasi uning abadiy makoni, umumiy Vatanidir. Quyosh tizimidagi ana shu mitti sayyorada yashayotgan odamlar oilasini jamiyat deb atash odat tusiga kirgan. Demak, umumbashariy ma'noda jamiyat odamzodning umri, hayoti o'tgan hamma davri, joy va hududi bilan bog'liq barcha o'zgarish va jarayonlarni ifoda etadi. Shu bilan birga, biror davlat xududidagi odamlar hayoti, sivilizasiyaning muayyan davrlaridagi turmushga nisbatan ham ushbu tushuncha qo'llanadi. Har qanday holda ham, u umumiy tushuncha bo'lib, ayrim odam va alohida shaxs jamiyat a'zosi deb ataladi. Tilimizdagi jam, jamoat va jamiyat degan so'zlar bor. Barchasining o'zaro yig'ilgan, to'plangan degan ma'noni bildiruvchi jam iborasidir. Masalan: jamoat jam. Odamlar jam bo'lishdi. Jami – o'n nafar. Shuningdek, jam so'zi qo'shuv ma'nosida ham ishlatiladi. Jamoa iborasi biror mahalla yoki qishloq aholisini, biror muassasa, tashkilot yoki korxona ahlini bildiradi, ya'ni bir joyning bir guruh kishilari deganidir. Jamoa atamasi ma'nosi jihatidan jamoatdan farqlanadi. Jamoatda turli qarashdagi kishilar bo'lsa, jamoada esa bir maqsad, bir xil manfaat yo'lida jam bo'lgan kishilar tushuniladi. Masalan, jamoat deganda bir masjidda namoz o'quvchi hammahalla, hamqishloq kishilar nazarda tutiladi. Jamoat so'zining jamoatchilik, adabiy jamoatchilik, talabalar jamoatchiligi va hokazo.

Jamiyat insoniyat tarixiy taraqqiyotining ma'lum bosqichida shakllanadigan ijtimoiy munosabatlar majmuidir. Ijtimoiy munosabatlar ichida eng asosiysi, siyosiy va huquqiy ustqurma uchun haqiqiy bazis bo'ladigan, ijtimoiy ong shakllarini belgilaydigan munosabatlar – iqtisodiy munosabatlardir. To'g'ri, jamiyat taraqqiyoti tabiiy-tarixiy, qonuniy taraqqiyotdir.¹

Jamiyat ijtimoiy mehnat taqsimoti asosida shuurga-ongga til va nutqqa ega bo'lgan, bir-birlarining ijtimoiy yordami, ko'magiga ehtiyoj sezuvchi insonlar ijtimoiy uyushmasining eng umumiy ilmiy-falsafiy atamasidir. Jamiyat – tabiatning bir qismi, ya'ni ijtimoiy borliqg' bo'lib, odamlar uyushmasining maxsus shakli, kishilar o'rtasida amal qiladigan juda ko'plab munosabatlar yig'indisi, degan turlicha ta'riflar ham bor. Jamiyat muttasil ravishda rivojlanuvchi takomillashib boruvchi murakkab tizimdir. Har bir yangi davrda jamiyat mohiyatini bilish zarurati vujudga keldadi. Milliy mustaqillik tufayli jamiyat mohiyatini yangicha idrok etish ehtiyoji paydo bo'ldi. Birinchi prezident Islom Karimovning qator asarlarida jamiyat mohiyatini yangicha tushunishning uslubiy asoslari yaratildi. Jamiyat moddiy va ma'naviy omillar birligidan iborat.

Inson aqlli mavjudot sifatida moddiy ehtiyojlarini madaniy shakllarda qondirish uchun tabiat va jamiyat mohiyatini bilishga, moddiy va ma'naviy olamni uyg'unlashtirishga, tabiat va jamiyatni o'z maqsadlariga mos ravishda o'zgartirishga harakat qiladi. Ilm – fan va texnika insonning ma'naviy va moddiy ehtiyojlarini

¹ 1Qarang: Ibrohimov A., Sultonov X., Jъraev N. Vatan tuyg'usi. T., 1996 y., 94-bet.

qondirish quroli, muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Inson yuksak ma'naviyat tufayligina o'z ehtiyojlarini madaniy shakllarda oqilona va to'liqona qondirish imkoniga ega bo'ladi. Mamlakatimizda ma'naviyat masalalariga alohida e'tibor berilayotganining sababi ham ana shunda.

Jamiyatning moddiy va ma'naviy hayoti kishilarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlari bilan uzviy bog'liq holda vujudga keldi. Jamiyat ham makro va mikro jismlar kabi o'z-o'zini tashkillovchi va boshqaruvchi tizimdir. Binobarin, bu tizim muayyan qonunlar asosida mavjud bo'ladi va takomillashib boradi. Ikki jins yakka nikohlikka asoslangan oila shaklida yashashga o'tishi, urug', qabila, elat (xalq, millatlarning vujudga kelishi va shu birliklarda o'z moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishlari qonuniy jarayonlardir. Jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichida davlatlarning kelib chiqishi, mulkiy munosabatlar, ishlab chiqarish munosabatlari, har bir jamiyatning o'z bazis va ustqurmasi bo'lishi, bozor iqtisodi munosabatlari, (bularning iqtisod nazariyasi va sosiologiya fanlari batafsil o'rganadi) – ana shu ijtimoiy hodisalar albatta ijtimoiy qonunlar ta'sirida tarixan o'z-o'zidan shakllangan. Jamiyat qonunlarining amal qilishi odamlar va ular uyushmalarining ongli faoliyati bilan bog'lanib ketadi. Jamiyat qonunlarini ham eng umumiy, umumiy va xususiy (juz'iy) qonunlar tipologiyasiga ajratish mumkin.

Falsafa qonunlar va kategoriyalarida o'z ifodasini topgan o'zaro aloqadorliklar, bog'lanishlar ijtimoiy hayotda ham namoyon bo'ladi. Binobarin, bu eng umumiy qonunlar, kategoriyalar, tamoyillarni bilish jamiyatni ilmiy boshqarish imkoniyatini tug'diradi. Insoniyat tarixiy takomilida, sosial, ealtnlar, millatlar hayotida o'xshash shart-sharoitlarda birdek amal qiladigan qonunlarni umumiy qonunlar deb atash mumkin. Masalan, moddiy ishlab chiqarish bilan ma'naviy boyliklar yaratish o'rtasidagi mutanosiblik qonuni bozor munosabatlarining ikki tomoni o'rtasidagi yoki ehtiyojlar bilan manfaatlar o'rtasidagi munosabatlarni anglatadi.

Muayyan jamiyat taraqqiyoti va tanazzulining aniq bir bosqichlari, holati to'g'risida ravshan tasavvurga ega bo'lish uchun xususiy (juz'iy) ijtimoiy qonunlarni ham anglab olish zarur. Bunday qonunlarning amal qilish darajasi malum bir makon va zamonda cheklanganligi va ular jamiyat taraqqiyotining faqat ayrim bosqichlarigagina xos aloqadorliklarni ifodasi bilan farqlanadi. Masalan, sobiq Sho'rolar davrida amal qilgan planli proporsional deb atalgan qonunning harakati yo'li shu davlat tugashi bilan to'sib qo'yildi. Yoki talab va taklif o'rtasidagi mutanosiblik qonuni, raqobatga asoslangan munosabatlar kabi umumiy qonunlar O'zbekiston sharoitida o'ziga xos, betakror amal qilishi u qonunlarga xususiylilik baxsh etadi.

Prezident Islom Karimov asos solgan O'zbekistonda bozor iqtisodiga o'tishning besh tamoyili barcha qonunlarning amal qilishiga o'ziga xoslik baxsh etadi. Umuman

olganda, eng umumiy, umumiy, xususiy qonunlar bir biri bilan dialektik aloqadorlikda bo'lib, ular bir-birini ham iqror qiladi, ham istisno etadi.²

Jamiyat va oila mohiyatan bir-biri bilan uzviy bog'liq. Oilada jamiyatning tub mohiyati o'z aksini topadi. Shu ma'noda, oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarni namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, yni hayotga, mehnatga tayyorlash oilaning muqaddas vazifasidir. Oilani mustahkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muhim sharoitidir. Shu boisdan ham davlat oilani o'z himoyasiga oladi. Jamiyatlardagi ma'naviy-axloqiy muhitning sog'lomligi ko'p jihatdan oilaviy madaniyatga bog'liq. Oila qanday bo'lsa, jamiyat ham shunday bo'ladi. Oilada er va xotinning mavqeyi, oilaviy munosabatlar xarakteri turli xalqlarda turlichadir. Mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida ma'naviyatimiz sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo oila qadriyatlarini, eng ilg'or an'analarni tiklashga qaratilgandir. Ona va ayol muqaddasligi o'zbekona qadriyatdir. Hadisi sharifda ona va ayolning muqaddasligi to'g'risidagi g'oyalar oilaviy munosabatlarni takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Ulug' mutafakkirlar jamiyatning madaniy darajasi ayol va oiladagi ahvol, mavqeyi bilan belgilanishini alohida ta'kidlaganlar. Sog'lom, barkamol avlod tarbiyasi jihatdan ayolning ma'anviy salohiyati, bilimi, uddaburonligi va erkinligiga bog'liqdir. Mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan qator tadbirlar ayolning oila va jamiyatdagi mavqeyi va rolini kuchaytirishga qaratilgandir. Oila muammolari ilmiy asosda o'rganilganligi va ularni oqilona hal etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining tashkil etilganligi ham davlatimizning oilaviy munosabatlarini takomillashtirishga alohida e'tibor berayotganidan dalolat beradi. Davlat – jamiyatni boshqarish, tartibga solish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan alohida bir muassasadir. Davlat umuminsoniy qadriyat, insoniyat ma'naviy taraqqiyotining muhim yutug'idir. Jamiyat ma'naviy salohiyatining yuksalib borishi bilan siyosiy boshqarish shakllari va usullari ham takomillashib boradi. O'zgargan tarixiy sharoitda davlatning mohiyati, mazmuni va vazifalariga yangicha yondashish zarurati vujudga keladi. Mustaqillik yillarida milliy davlatchilik an'alarining tiklanishi bilan davlatning tashkilotchilik, bosh islohotchilik faoliyati yangicha mazmun va ahamiyat kasb etdi.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan ishlab chiqilgan taraqqiyotning o'zbek modeli konsepsiyasining amalga oshirilishida davlat hal qiluvchi o'rin tutadi. Mamlakatimizning siyosiy, huquqiy hayotida amalga oshirilayotgan tub islohotlar siyosiy boshqaruvni yanada takomillashtirishga, yurtimizda huquqiy demokratik jamiyat barpo etishga, kuchli davlatdan kuchli javmiyatga o'tishga qaratilgandir.

² 2Qarang: Karimov I. Falsafa fanidan va'z (leksiya) matnlari. Toshkent, 2003 yil, 115-116-betlar.

Jamiyat hayotida turli jamoalar, tashkilot va uyushmalar ham faoliyat ko'rsatadi. Ularni shartli ravishda davlat va nodavlat tashkilotlariga ajratish mumkin. Ularga siyosiy partiyalar, siyosiy harakatlar, kasaba uyushmalari, yoshlar uyushmalari, turli jamg'armalar, xotin-qizlar tashkilotlari, faxriylar uyushmasi, mahalla o'mitalari av boshqalar kiradi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar inson salohiyatini yanada yuksaltirishga, yurtimizda fuqarolik jamiyatini barpo etishga qaratilgandir.

Demokratik jamiyatni barpo etish – O'zbekiston taraqqiyotining bosh maqsadi. Bu jamiyat kishilarning yuksak axloqiy-siyosiy va huquqiy madaniyatiga asoslanadigan demokratik taraqqiyotning yuqori bosqichidir. Bunday jamiyat erkin uyushmalarning ko'p qirrali aloqasi bo'lib, davlat qonunlarini hurmat qilib bajaruvchi jamiyat tarkibiga kiruvchi elementlarning nisbiy mustaqilligiga asoslanuvchi, turli ziddiyat va ixtiloflarni qonun doirasida o'zaro kelishuv, sabr toqat va muzokaralar orqali hal etishga asoslanuvchi jamiyatdir. Demokratik jamiyat umuminsoniy tamoyillar, milliy davlatchilik xususiyatlari, o'ziga xos turmush tarzi va hayot falsafasi negizida qaror topadi.

O'zbekiston milliy mustaqilligining dastlabki yillaridanoq shunday jamiyat asoslarini barpo etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Demokratik jamiyatda davlatning qator vazifalari fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlari qo'liga o'ta boshladi, mahalliy hokimiyat organlarining vakolati kengayadi. Bunday jamiyat asoslarini barpo etish kishilarning yuksak siyosiy va huquqiy madaniyati, ijtimoiy-siyosiy faolligiga tayanadi. Mamlakatimizda mahalla hokimiyat organlarining tashkil etilishi, ular vakolatining kuchaytirilishi xalqimizning o'z-o'zini boshqarish, idora etish madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Oila va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik insoniyat hayotining barcha bosqichlarida o'z aksini topgan. Oila – shunchaki ijtimoiy birlik emas, balki axloqiy, ma'naviy va madaniy qadriyatlar maktabi sifatida jamiyatning shakllanishi va rivojida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Falsafiy nuqtai nazardan qaralganda, oila – insoniylikning, mehr-muhabbatning, mas'uliyat va hamjihatlikning asosiy tayanchidir.

Bugungi globallashuv davrida oilaviy qadriyatlarning saqlanishi va ularni yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashtirish jamiyat barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib qolmoqda. Shu bois, oila institutini mustahkamlash, uni falsafiy jihatdan anglash va har bir avlodga ushbu qadriyatlarni yetkazish jamiyatning kelajagi uchun muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. G'ofurov N., Qodirov A. *Falsafa.* – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2020.

3. Nishonov S., Egamberdiyev B. *Oila va jamiyat falsafasi*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
4. Abduazizov T. *Oila institutining ijtimoiy-falsafiy tahlili*. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2017.
5. Baxtiyorov S. *Zamonaviy jamiyat va oila: muammolar va yechimlar*. – Toshkent: Ma’rifat, 2021.
6. Aristotle. *Politics*. – Translated by Benjamin Jowett. – Oxford University Press, 1995.
7. Durkheim, Émile. *The Division of Labour in Society*. – New York: Free Press, 1997.
8. Parsons, Talcott. *Family, Socialization and Interaction Process*. – Glencoe: Free Press, 1955.